

*Кульчицька Світлана,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту педагогіки*

*Вербовський Ігор,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
начальник навчального відділу,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна*

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

В епоху стрімкого розвитку інформаційних технологій та глобальної цифровізації всіх сфер суспільного життя, освітній процес зазнає кардинальних трансформацій. Ці зміни відкривають нові можливості для навчання та викладання, але водночас створюють безпрецедентні виклики у сфері захисту інтелектуальної власності. Цифрове середовище, з його здатністю миттєво поширювати інформацію та легкістю копіювання даних, ставить під загрозу традиційні механізми збереження й охорони авторських прав та інших форм інтелектуальної власності. У контексті освіти ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки навчальні матеріали, наукові роботи та інноваційні методики викладання стають вразливими до несанкціонованого використання та розповсюдження.

Актуальність дослідження правових механізмів захисту інтелектуальної власності в умовах цифровізації освітнього процесу обумовлена необхідністю знаходження балансу між забезпеченням відкритого доступу до знань та збереженням прав авторів і розробників освітнього контенту. Сучасна система охорони прав інтелектуальної власності стикається з необхідністю адаптації до нових реалій, де межі між фізичним та віртуальним простором стають все більш розмитими. Це вимагає не лише перегляду існуючих правових норм, але й розробки інноваційних підходів до захисту результатів творчої та наукової діяльності в цифровому середовищі. Особливої уваги потребують питання ліцензування освітніх ресурсів, захисту персональних даних учасників освітнього процесу та регулювання використання штучного інтелекту в освітніх технологіях.

Аналіз сучасного стану захищеності інтелектуальної власності в контексті цифровізації свідчить про наявність низки проблемних аспектів. Зокрема, посилюється і ускладнюється незаконне копіювання та поширення результатів інтелектуальної діяльності в мережі Інтернет, виникають проблеми визначення прав на результат при оцифруванні старих творів, захисту патентних прав та товарних знаків у просторі віртуальної реальності [3].

Водночас, цифровізація створює нові можливості для захисту прав інтелектуальної власності. Впроваджуються інноваційні технології захисту, які

вирізняються високим ступенем ефективності [3]. Розвиваються механізми електронного урядування, функціонують загальнонаціональні реєстри та бази даних, що сприяє прозорості та доступності інформації [4].

Новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» вніс суттєві зміни у правове регулювання використання об'єктів інтелектуальної власності в освітньому процесі. Зокрема, передбачено вільне використання коротких уривків об'єктів суміжних прав як ілюстрацій для забезпечення та реалізації освітнього процесу, а також вільне відтворення в електронній формі творів для дистанційного навчання [5].

Аналіз міжнародного досвіду показує, що багато країн впроваджують спеціальні норми для регулювання використання об'єктів інтелектуальної власності в освітньому процесі. Наприклад, у США діє доктрина «справедливого використання» (fair use), яка дозволяє обмежене використання захищених авторським правом матеріалів без отримання дозволу власника прав для освітніх цілей [1].

Водночас, виникли певні обмеження щодо використання творів як ілюстрацій у друкованих підручниках, що може призвести до збільшення собівартості навчальних видань [5]. Це актуалізує питання пошуку балансу між захистом прав авторів та забезпеченням доступності освітніх матеріалів.

Для ефективного захисту інтелектуальної власності в умовах цифровізації освітнього процесу необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення правового, технологічного та освітнього аспектів цієї сфери.

По-перше, вдосконалення нормативно-правової бази є ключовим елементом у забезпеченні належного захисту інтелектуальної власності. Це передбачає прийняття нових законів та внесення змін до існуючих, які б враховували специфіку цифрового середовища. Зокрема, необхідно адаптувати існуючі норми та інститути інтелектуального права до реалій цифрового суспільства, а також запровадити нові моделі правового врегулювання. Деякі дослідники навіть пропонують створення «цифрового закону з мінливим змістом», який міг би гнучко регулювати суспільні відносини у сфері інтелектуальної власності [3].

По-друге, розвиток механізмів саморегулювання у цифровій сфері є важливим аспектом захисту інтелектуальної власності. Це може включати розробку галузевих кодексів поведінки та етичних стандартів, які б доповнювали законодавче регулювання та сприяли формуванню культури поваги до інтелектуальної власності в цифровому середовищі [3].

По-третє, впровадження сучасних технологій захисту прав на інтелектуальну власність є необхідним кроком у контексті цифровізації. Зокрема, технологія блокчейн може забезпечити прозорість та незмінність інформації про авторство, що є особливо актуальним в умовах легкого копіювання та поширення цифрового контенту. Крім того, використання інноваційних технологій захисту, які вирізняються високим ступенем ефективності, може значно покращити стан захищеності інтелектуальної власності [3].

По-четверте, посилення міжнародного співробітництва у сфері захисту інтелектуальної власності є критично важливим в умовах глобалізації та

цифровізації. Це передбачає врахування досвіду провідних країн та гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами [3]. Міжнародна співпраця також сприятиме ефективному вирішенню транскордонних питань захисту інтелектуальної власності в цифровому середовищі.

Крім того, розвиток освіти в сфері інтелектуальної власності є ключовим напрямком формування правової культури молоді [2]. Це включає впровадження відповідних курсів у навчальні програми закладів вищої освіти, організацію курсів фахової підготовки викладачів, залучення фахівців-практиків до викладання. Важливо також проводити інформаційні кампанії та заходи, спрямовані на підвищення обізнаності молоді щодо важливості захисту інтелектуальної власності [2].

Реалізація цих заходів дозволить створити комплексну систему захисту інтелектуальної власності, адаптовану до викликів цифрової епохи та специфіки освітнього процесу. Це сприятиме не лише захисту прав авторів та винахідників, але й стимулюватиме інновації та творчість у освітньому середовищі.

Цифровізація освітнього процесу створює нові виклики для системи захисту інтелектуальної власності, вимагаючи адаптації існуючих правових механізмів та розробки інноваційних підходів. Ефективний захист інтелектуальної власності в цифровому середовищі потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження сучасних технологій захисту, розвиток освіти в сфері інтелектуальної власності та посилення міжнародного співробітництва. Лише за таких умов можливо забезпечити баланс між захистом прав авторів та забезпеченням доступності освітніх матеріалів в умовах цифрової трансформації освітнього процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Доктрина Fair use в авторському праві – сумлінне використання. URL: <https://zkg.ua/doktryna-fair-use-v-avtorskomu-pravi-sumlinne-vykorystannya/>
2. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Філик Н. В. Освіта в сфері інтелектуальної власності як напрямок формування правової культури молоді. Київський часопис права. 2022. № 2. С. 36-41. URL: <https://dismp.gov.ua/wp-content/uploads/160-Tekst-statti-291-1-10-20221019.pdf>
3. Золотар А. С. Теперішній стан захищеності інтелектуальної власності в контексті цифровізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. Вип. 94. С. 41-50. URL: <http://apdp.in.ua/v94/5.pdf>
4. Карташов П. І. Цифрові права особи: підстави формування та перспективи розвитку. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. 2024. № 5. С. 22-26. URL: <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2024-5-4>
5. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>